

Entrevista amb Alain Finkielkraut

La uniformitat en la diversitat

A l'entorn del debat sobre les "llengües regionals" a França

Antoine Robitaille

Es podria estar legítimament sorprès per la vostra recent presa de posició contra la signatura, per part de França, de la *Carta Europea de les llengües regionals o minoritàries*. Recordo que a *L'ingratitude* vostè evocava un debat que es remunta als anys 1930 entre el lingüista francès Antoine Meillet i un escriptor hongarès, Dezsö Kosztolanyi. El primer considerava que calia, en nom del progrés de la raó i la ciència, posar fi a les «petites llengües». Vostè el descrivia com un «xantre de l'homogeneïtat», un «precursor de l'Euroland». Per contra, acollia favorablement Kosztolanyi, defensor de les llengües minoritàries. Vostè deia que de la seva posició transpirava la concepció d'un Vell Continent, el mapa lingüístic del qual, «amb les seves taques vermelles, verdes, grogues i blaves», evoca «la vestimenta d'un pallaso». Europa, dins d'aquesta perspectiva, una Europa plural, era als vostres ulls com una «realitat tossuda que no es deixa pas dissoldre en la pura funcionalitat». D'aquí prové la sorpresa: en el debat sobre les llengües regionals a França sembleu prendre partit pels peixos grossos contra els petits.

En absolut. Primer, perquè crec que la llengua francesa és avui fràgil. Està lluny d'estar en posició dominant. No és pas un «peix gros», com vostè diu. En segon lloc, no prenc pas partit contra les llengües regionals, prenc partit contra l'adopció, per part de França, de la *Carta Europea de les llengües regionals o minoritàries*, i contra aquells que militen en favor d'una adopció com aquesta. Cal saber que a França les llengües regionals s'ensenyen tant a l'escola primària com a la secundària. Des de l'escola primària s'ofereixen als infants sis llengües regionals: l'occità, el cors, el bretó, el català, el basc i el «gal·lo» [parlar

romànic de la Bretanya], a banda de l'alemany, considerat com la forma escrita de l'alsacià i del mosel·là.

Ara bé, la Carta estipulava en el seu preàmbul que la pràctica d'una llengua regional o minoritària en la vida privada i pública constitueix un «dret imprescriptible». Aquesta afirmació, però, contradiu de forma flagrant un dels grans principis de la nostra nació i que es remunta com a mínim a Francesc I: només hi ha una llengua pública, el francès.

Aquells que militaven més activament a favor de la signatura de la Carta pretenien que era possible d'adoptar-la parcialment i, per exemple, d'adoptar-la sense respectar necessàriament el que estava escrit en el seu preàmbul. Però no crec que sigui conseqüent ni legítim de firmar una Carta l'esperit de la qual hom reprova.

Afegeixo que el Consell Constitucional, que ha jutjat que aquesta Carta estava en contradicció amb els nostres textos fundadors, tanmateix ha aprovat el vot, per part de França, d'uns trenta articles que figuren en aquesta Carta. Per tant, no prenc pas la posició d'un Antoine Meillet, hostil a la diversitat. M'accontento de rebutjar l'argumentació d'aquells que volen per tots els mitjans arreglar la situació francesa amb la que pot prevaler a països com ara Romania o Eslovàquia, per exemple.

Nogensmenys, crec que els defensors de les llengües regionals volen quelcom altre que la preservació i la transmissió d'aquestes llengües. S'inspiren en una filosofia lingüística, cultural i política absolutament terrorífica; i és aquesta filosofia la que m'he inclinat a combatre més que no pas l'existència de les llengües minoritàries que, per si mateixes, no em molesten gens.

Segons vostè, ¿les llengües regionals ja tenen tot l'espai que haurien de tenir a França?

Podrien tenir-ne encara més. Però els seus defensors reclamen quelcom diferent d'una ampliació dels seus drets. Són portadors d'una nova, i als meus ulls catastròfica, visió del món. En el fons, pretenen que la defensa de la llengua francesa procedeix d'una voluntat imperialista, fins i tot totalitària. Afirmen que els savis del Consell Constitucional, en rebutjar l'adopció de la Carta, han promogut una «llengua única», igual que hi hauria un «pensament únic». Segons la meva opinió, és en aquest punt on resideix la dificultat: una llengua única i un pensament únic no són en absolut el mateix.

Perquè hi pugui haver diverses formes de pensar i que aquestes s'entenguin, argumentin, és clar que cal que ho facin *en la mateixa llengua*. Si això ja no s'entén és que hom té una idea totalment inèdita del pluralisme. A poc a poc estem passant del pluralisme de les opinions al pluralisme de les identitats; les opinions se substitueixen per les identitats. Les opinions es posen de manifest en un espai públic i tendeixen a escoltar-se i enriquir-se mútuament. La idea del pluralisme de les opinions està fonamentada en la consciència de la finitud: l'home sol no assoleix el control de la veritat, necessita dels altres per accedir a la poca veritat a la qual li és possible accedir.

Pel que fa al pluralisme de les identitats, es tracta de quelcom absolutament diferent. Cadascú tendeix a expressar la veritat de la qual és portador; així doncs, en última instància no cal parlar la mateixa llengua. Quan es considera que els homes tenen un món comú, llavors aquest món l'habiten, fins i tot el constitueixen pel diàleg. Si hom considera que cadascú es portador del seu propi món, aleshores la paraula ja no se situa en l'horitzó del diàleg sinó en el de «l'expressió». I aquesta és la veritable qüestió en el debat al voltant de les llengües minoritàries o regionals: ¿quina idea ens fem de la pluralitat? ¿Quina idea ens fem de l'espai públic? ¿Encara pensem que tenim un món comú, o no?

Aquesta lògica, traslladada al context canadenc, autoritzaria els anglòfons a dir-nos a nosaltres, francòfons: «¿per què no parleu l'anglès? Al capdavall, ¿la pluralitat no és pas poder parlar francès al Canadà sinó, en definitiva, poder expressar, en qualsevol llengua, diverses opinions?»

No. Evidentment no pot ser mai en «qualsevol llengua». Tanmateix, cal que sigui la llengua de la nació perquè, si no, ¿per què l'anglès i no pas l'esperanto? Cada nació ha de poder expressar-se en la seva llengua. I finalment no sé pas en quina mesura el debat francès es pot traslladar al Quebec. Simplement qüestiono la tesi segons la qual hi hauria una identificació entre llengua única i pensament únic, perquè aquesta identificació procedeix d'una imatge purament «expressivista» del pensament.

D'altra banda, també crec que cada cop tenim menys consciència avui de la diferència entre l'esfera pública i l'esfera privada. Com ja deia Hannah Arendt, existeixen interessos privats i interessos propis del món públic. Però si es raona exclusivament en termes d'identitat, aquesta diferència desapareix: cadascú està lligat al que és i, d'alguna manera, no té cap altra vocació que de dir-ho, d'expressar-ho obertament. En aquest pluralisme veig precisament una màquina de guerra tan eficaç contra el diàleg com el monisme totalitari.

Aleshores no són pas les llengües regionals com a tals les que us molesten. ¿És allò que el debat actual revela sobre la concepció del pluralisme?

Exactament. També és una relació totalment ideològica, unilateral i deformada amb la realitat francesa. Si hem de creure els partidaris més radicals de les llengües regionals, França sols s'hauria caracteritzat per la seva actitud repressiva. Com si s'hagués constituït a partir de l'ofegament de les identitats minoritàries. Crec que França és quelcom diferent d'això. Crec que la llengua francesa és quelcom diferent d'això. Els retrec també aquesta manca d'amor per la llengua francesa. I, a més, no volen pas veure els perills que aquesta corre *perquè la mundialització els convé*. Repeteixen que entrem avui en un món global, que les mediacions tradicionals s'esborren, que l'individu s'encara directament amb la globalitat i que, precisament, per al seu equilibri necessita trobar noves fonts en una identitat minoritària o regional. Les identitats s'entenen bé amb la planetarització. I aquesta indiferència envers el destí real de les llengües, i especialment de les llengües portadores de literatura, m'inspira una inquietud molt gran.

Simone Weil, a la seva obra *L'enracinement*, denunciava en certa manera el destí que s'ha reservat a les llengües regionals. Escrivia: «es poden trobar a la història fets d'una atrocitat igual de gran però no més gran, llevat potser d'algunes rares excepcions, que la conquesta pels francesos dels territoris que es troben al sud del Loira al començament del segle XIII. Aquests territoris, on existia un nivell elevat de cultura, de tolerància, de llibertat, de vida espiritual, estaven impregnats d'un patriotisme intens envers el que anomenaven la seva llengua, paraula amb la qual designaven la pàtria». ¿Compartiu aquesta mena de nostàlgia escandalitzada de Weil per les llengües tot considerant-les com a pàtries?

La meua nostàlgia es refereix avui a una llengua, la llengua francesa, que corre el risc de veure's afeblida cada cop més per l'acció conjugada de la tècnica i la identitat. Si precisament, tal com defensa Alain Touraine, el subjecte ha de constituir-se tot combinant la particularitat d'una experiència cultural i la universalitat de la raó instrumental, ja no hi ha lloc per a aquesta articulació de la llengua i de la literatura que és una de les grans característiques del francès. Els defensors actuals de les llengües regionals no se senten en absolut preocupats per l'universal. No volen pas traslladar a les llengües regionals aquesta base literària que caracteritza el francès. La literatura no és pas el seu problema. L'ambició d'universalitat de la qual la literatura és portadora no és pas el seu problema. Accepten el repartiment de les tasques: *l'universal competeix a la raó instrumental; així, doncs, a ells els pertoca, simplement, la gestió de la identitat*. Aquesta renúncia em sembla absolutament desastrosa. Kosztolanyi, davant d'Antoine Meillet, mai hauria raonat en aquests termes. La llengua no era per a ell un assumpte exclusivament d'identitat. Entre la llengua i la literatura establia un vincle que avui es desfà. Perquè la literatura no existeix únicament per expressar la cultura d'un poble, és aquí per dir quelcom del món. Així, doncs, una llengua habitada per una literatura és una llengua que té una ambició que no és només identitària.

El que retrec als zelotes de les llengües regionals és precisament aquesta absència d'ambició i la seva incomprensió total del que sempre ha estat l'ambició francesa, atès que

ni tan sols els passa pel cap que la llengua pugui ser portadora d'universalitat. Interpreten, doncs, com a imperialisme –i exclusivament com a imperialisme– l'universalisme francès.

Compte, realment existeixen tradicions literàries en la història de la defensa de les llengües regionals. Per exemple, l'occità. Pierre Bec, que n'era un especialista, escrivia que «la lírica occitana ha marcat una etapa particularment brillant de la poesia i del pensament universal». Un altre exemple, al segle XIX, Frederic Mistral, figura capdavantera del moviment de la restauració lingüística i literària del provençal, deia també que aquesta restauració passava per la literatura.

Malauradament, aquest és un discurs que hom no sent prou sovint. El que és habitual és el que vaig veure l'altre dia a la televisió en un programa dedicat a les llengües regionals. El gran poeta burocraticolíric Édouard Glissant deia que tota la gent que era al plató –bretons, criolls, occitans i altres– haurien de poder-se expressar cadascun en la seva llengua i que s'entendrien. Ara bé, ¿què vol dir «s'entendrien»? Això vol dir que la comprensió mateixa ja no passa pel llenguatge. La llengua esdevé així una manera de «cantar la vida». Heus aquí: *reunim totes les minories, harmonitzem la seva diversitat i les persones es comprenen*. És una perspectiva fastigosa. És un idil·li que fa por. És una confusió tan gran entre pluralitat i comunitat de fusió que, al capdavant, el primer concepte acaba essent engolit per l'altre d'una manera obscena. Repeteixo també que aquesta gent no té cap consciència de la fragilitat del francès; presoners com són del paradigma opressió/expressió, només veuen el francès com una llengua opressiva.

El que dieu sobre «l'expressivisme» em fa pensar en diversos escriptors quebequesos que, a la Primavera del Quebec a França, deien que ja en tenien prou de veure's «tancats» en la identitat quebequesa. Ja n'estaven farts, de veure les seves obres estrictament tractades des de la perspectiva de «l'expressió d'una identitat».

Sí, el concepte d'identitat redueix la llengua a la seva funció expressiva.

Certament, però tanmateix, sense la diversitat lingüística certs pensaments i accions diferents no podrien pas existir. Estic pensant evidentment en el que constitueix la base de la diferència entre el Canadà i el Quebec, el que constitueix la base de la nació quebequesa. En gran part, és la llengua.

Sense cap dubte. ¡I no advoco per una llengua única sobre la terra! Advoco simplement per la idea que una llengua, en una nació, no vol dir una destrucció del pluralisme, *és la condició de possibilitat del pluralisme* perquè, precisament, per parlar-se cal una memòria comuna, unes premisses comunes, una tradició, una història i una llengua comunes. Que la idea de llengua comuna deixi lloc tot d'una a la idea de llengua única és una mistificació terrorífica.

Però en el passat hi ha hagut prohibicions, ha passat una mena de corró francès...

Sí. Però també se n'ha exagerat l'abast, perquè tot això ha participat malgrat tot en una tasca general d'emancipació. A més, estic d'acord que els excessos comesos en nom de l'abstracció republicana es corregeixin ara, que s'afavoreixi el bilingüisme. Però hauríem de ser conscients que el francès representa un tresor comú, que és una sort per a tots nosaltres ser els hereus d'una llengua el destí de la qual està tan íntimament lligat a una gran literatura, i que aquesta herència exigeix molt de nosaltres perquè, precisament, el francès d'avui no està en una situació de poder sinó que ell mateix es troba en una posició minoritària.

I si un dia esdevé minoritari a França, els francesos comprendran potser què vol dir parlar una llengua minoritària...

Els francesos, sens dubte. Però els partidaris més fanàtics de les llengües regionals, en el fons, esperen aquest moment. Això els agradaria. Així, en la vida de cada dia, en la vida comuna, professional o altra, hom s'expressaria en anglès. I a casa i en l'àmbit familiar hom

s'expressaria cadascun en la seva llengua. El francès desapareixeria. I aquests militants acollirien una situació així sense cap pena.

¡El francès esdevindria al seu torn una llengua regional!

Ni tan sols això. En el fons, en el dualisme dels fanàtics de les llengües regionals no hi ha lloc per al francès. Sí, perquè si hom confia a la tècnica i no ja a la literatura el destí de l'universal, aleshores altres llengües i no pas el francès estaran més ben qualificades quan es tracti de proveir els homes d'una mena de casa pròpia, quan es tracti de fer-los respirar un perfum purament identitari.

Hi ha gent que proclama amb molta desimboltura, i fins i tot amb un cert esperit de venjança, la desaparició del francès. És com si les llengües regionals, associades a l'anglès, poguessin prendre avui la seva revenja sobre aquesta llengua arrogant que els hauria impedit d'expressar-se durant tant de temps.

Avui com ahir, el destí del francès i el destí de la literatura estan lligats. Així, doncs, allà on la literatura ja no és necessària, tampoc és necessari el francès. Dit d'una altra manera, en un món polaritzat entre les identitats i la raó instrumental no caldrà la literatura. Per tant, no caldrà el francès.

El seu punt de vista s'oposa, no només als partidaris europeus de les llengües regionals, sinó també als que al Quebec anomenen «arranjadors» [aménagistes], que volen codificar la llengua quebequesa. Dins la seva perspectiva, la llengua també expressa exclusivament la identitat.

Sí, i estic cansat avui del discurs identitari. Hom es considera jueu en termes d'identitat. Hom es considera francès sempre en termes d'identitat. Hi ha quelcom aquí que m'ofega una mica.

Vostè deia que les llengües regionals tenen una ambició merament identitària. I que aquesta lògica ens duria a l'adopció, per a les relacions universals, internacionals, diguem «transidentitàries», de l'anglès. Precisament, diversos anglòfons creuen que la seva llengua té una vocació universal. Segons ells, l'anglès té la virtut d'aspirar, d'empassar-se les paraules estrangeres i de tornar-les a escopir sense dolor. D'entrada, seria una llengua més oberta a l'universal. Expressaria ja totes les identitats. Recentment he trobat aquesta frase increïble en un article d'un gran diari nord-americà: «*English is international in at least two ways. It's spoken everywhere and it welcomes words from everywhere*» («L'anglès és internacional com a mínim en dos aspectes. Es parla arreu i acull paraules d'arreu»). Hom retroba aquí la idea d'hospitalitat amb les paraules estrangeres: «*We have an opened border policy for new words. Americans chlep their groceries, we listen to jazz, we eat hors-d'oeuvre, do yoga and in the tech speak of the internet surf websites*» («Tenim una política fronterera oberta a les noves paraules. Els nord-americans *chlep* les seves provisions, escoltem *jazz*, mengem *hors-d'oeuvre*, fem *ioga* i, en l'argot tècnic d'Internet, fem *surf* per les pàgines *web*»). ¿No creieu que és d'una gran arrogància lingüística?

Aquesta arrogància, com dieu, aquesta increïble fatuïtat, m'inspira dues observacions, la primera referent al multiculturalisme: a força de vanagloriar-se de ser multiculturalista, els Estats Units podran desinteressar-se definitivament de la resta del món atès que estaran convençuts de portar tot el món dins seu.

«*We are the World!*» («¡Som el món!»).

Forçosament. Pertànyer a una nació multiculturalista és tenir totes les cultures a casa i poder tancar-se sobre si mateix amb tota la legitimitat. El multiculturalisme: estadi últim del provincialisme.

Pel que fa a aquest argument de l'hospitalitat, em sembla que mereix una refutació categòrica. A França també es diu constantment que està «molt bé» de rebre noves paraules.

Aquells que es preocupen per la penetració de l'anglès són immediatament titllats de xenòfobs. N'hem parlat a *L'ingratitude*. Dit amb altres paraules, els que rebutgen paraules estrangeres serien «al·lèrgics a la barreja». Però, de fet, aquestes paraules angleses, quan penetren la llengua francesa, no és gens en detriment de la seva puresa, és en detriment del matís. El que avui mor en la llengua francesa és el matís. Sempre he estat sensible a *L'Art poétique* de Verlaine: «*Car nous voulons la Nuance encor / Pas la Couleur, rien que la nuance ! / Oh, la nuance seule fiance / Le rêve au rêve et la flûte au cor!*» («Doncs volem el Matís encara / No pas el Color, només el Matís / ¡Oh, el matís, única fiança / El somni al somni i la flauta al corn!») En efecte, si per exemple vostè utilitza la paraula *cool* en francès, ¿quantes paraules substitueix? Més de deu. Es tracta d'una veritable delmació. Aquestes expressions de moda són com les algues assassines. Condemnar com a racista una actitud que simplement pretén preservar la riquesa i la pluralitat en la llengua és una impostura. Crec molt exactament que això és el que està en joc amb el predomini de l'anglès: com més les paraules angleses dominen i penetren totes les altres llengües, més aquestes llengües se simplifiquen i redueixen.

Amb el benentès que aquest anglès ja és un *basic English*, una reducció.

...una reducció, atès que pot presumir d'utilitzar també paraules estrangeres.

És un *pidgin*. Però segons vostè, ¿podem establir un paral·lel entre aquesta reducció barrejada de l'anglès i el lent deteriorament del llatí que va resultar en la seva substitució per múltiples llengües vernaculars molt riques?

Sens dubte avui podem dir que l'anglès ocupa la posició que en altres temps corresponia al llatí en les societats precedents. És una *lingua franca*. Simplement, el llatí va tolerar millor el desenvolupament i l'enriquiment de les llengües vernaculars que l'anglès d'avui. És per això que podem estar legítimament inquietos. El desenvolupament i la pujada del poder d'aquest anglès, ell mateix simplificat, vénen acompanyats, em sembla, de la declinació de les llengües vernaculars.

Aleshores, segons vostè, ¿no es pot albirar el naixement de llengües diverses sobre la base de l'anglès? Igual que del llatí van néixer les llengües romàniques.

A partir del model del llatí, no ho crec. Malauradament, no. Potser a l'any 4000 em desmentiran però, per ara, no és pas una hipòtesi que es pugui examinar seriosament. Potser m'equivoco...

Sovint es diu que els defensors de la llengua francesa tenen una concepció no històrica de la llengua, una concepció no evolucionista, «immòbil», «crispada».

¡Però si el problema és justament el de l'historicisme! Certs lingüistes afirmen peremptòriament: «No hi ha cap geni de la llengua». Resumint: no hi ha cap model. Així, doncs, tot és possible. Malgrat ser històric, caldria acceptar les coses tal com van. El gran mal de l'historicisme és prohibir-nos precisament tot judici i, per tant, tota actitud de preservació. A això només s'hi pot respondre amb una cosa, és una frase que he llegit recentment a Jankélévitch: «La complaença amb l'escàndol és per si mateixa un escàndol». Admeto que la llengua evoluciona, i que evoluciona sempre. Però pot evolucionar més o menys bé. Ara bé, el postulat implícit de l'historicisme lingüístic és que el bé és l'evolució mateixa.

Antoine Robitaille, periodista, és membre del comitè de redacció de la revista cultural quebequesa *Argument*. Robitaille va realitzar també les entrevistes que han configurat el llibre més recent de Finkelkraut, *L'ingratitude* (trad. castellana: *La ingratitude. Conversación sobre nuestro tiempo*, Barcelona, Anagrama, 2001).

Aquesta entrevista va aparèixer al núm. 2 d'*Argument* (hivern 2000). *Idees* agraeix l'autorització – tant de l'entrevistat com de la revista– per reproduir-la.

Traducció del francès de Beatriu Krayenbühl i Gusi.